

OPPORTUNITIES FOR DEVELOPMENT OF HOTEL ENTERPRISES IN KOSOVO

Fatbardha Jashari

College Biznesi, Prishtina, Kosovo, fatbardha58@hotmail.com

Shyqeri Kabashi

College Biznesi, Prishtina, Kosovo, kbiznesi@gmail.com

Abstract: According to its structure, tourism is a very complex and heterogeneous circumstance of different entities that contribute to the formation of the tourist offer of any destination. The hotel is the most important and essential part of the tourist action, and at the same time, an action that is realized very often in time and space. On the impact of rapid and large changes in the international market, the hotelier marks a permanent growth and development both in terms of quantity and in terms of quality of hotel services. Today the hotel industry is accepted as the original industry.

Accompanied by a number of natural, economic, political and social factors, the hotel industry is realized with developmental differences in the individual geographical areas of the international tourism market. Countries, circumstances and regions in the world are distinguished by the development of hospitality and hotel offer. However, hotel enterprises are one of the segments that have not yet been sufficiently developed, although there is material and potential value to their development.

The Balkan Peninsula is one of the regions previously covered in the development of hotel tourism trends. As a geostrategic part of the Mediterranean, this region notes many important tourist transformations. Kosovo, located in the center of the Balkans, has a very important space and potential to be involved in the development of tourism in the region. However, its appearance in the tourism market is evident in the last two decades.

Keywords: tourism, hotels, industry

MUNDËSITË PËR ZHVILLIM TË NDËRMARRJEVE HOTELIERE NË KOSOVË

Fatbardha Jashari

Kolegji Biznesi Prishtinë, fatbardha58@hotmail.com

Shyqeri Kabashi

Kolegji Biznesi Prishtinë, kbiznesi@gmail.com

Abstrakt: Sipas strukturës së vet, turizmi paraqet një rrethanë shumë komplekse dhe heterogjene të subjekteve të ndryshme që kontribuojnë për formimin e ofertës turistike të cilitdo destinacion. Hoteliera është pjesa më kryesore dhe thelbësore e veprimit turistik, dhe njëkohësisht, veprim që realizohet shumë shpesh në kohë dhe në hapësirë. Mbi ndikimin e ndryshimeve të shpejta dhe të mëdha të tregut ndërkombëtar, hoteliera shenon një rritje dhe zhvillim permanent si nga aspekti i kuantitetit, ashtu edhe nga aspekti i kualitetit të shërbimeve hoteliere. Sot hoteliera pranohet si industria origjinale.

Shoqëruar nga një sërë faktorësh natyrorë, ekonomikë, politikë dhe socialë, industria hoteliere realizohet me dallime zhvillimore në zonat individuale gjeografike të tregut ndërkombëtar të turizmit. Vendet, rrethanat dhe rajonet në botë, dallohen sipas zhvillimit të hotelierisë dhe ofertës hoteliere. Megjithatë, ndërmarrjet hoteliere janë një nga segmentet që ende nuk janë zhvilluar mjaft, edhe pse ka vlera materiale dhe potenciale për zhvillimin e tyre.

Gadishulli i Ballkanit është një nga rajonet e mbuluara më parë në zhvillimin e trendeve të turistike hoteliere. Si pjesë gjeostrategjike e Mesdheut, ky rajon vë në dukje shumë transformime të rëndësishme turistike. Kosova, e vendosur në qendër të Ballkanit, ka hapësirë dhe potencial shumë të rëndësishëm për t'u përfshirë në zhvillimin e turizmit të rajonit. Megjithatë, pamja e saj në tregun e turizmit është e dukshme në dy dekadat e fundit.

Fjalë kyçe: turizëm, hotelieri, industri

1. ZHVILLIM I NDËRMARRJEVE HOTELIERE NË KOSOVË

Industria hoteliere, sot, vepron në një ambient shumë kompleks të faktorëve të brendshëm dhe të jashtëm, ku ndikimi i të cilëve mund të ndryshoj ose të ndalojë funksionimin e suksesshëm të kapaciteteve akomoduese hoteliere.

Mund të kategorizohen katër tendenca në mjedisin modern:⁸⁹

⁸⁹ Ansof, I., cit. Simonceska, L., Menaxhimi, Fakulteti i Turizmit dhe Mikpritjes, Ohër 2013.

- ndryshime drejt rritjes së prodhimeve të reja;
- Raportimi i përshpejtimit në mjedis që manifestohet me normën e përhershme të rritjes së konsumit të energjisë, resurseve dhe burimeve dhe përpjekjeve menaxheriale;
- rritja e shpejtësisë së ndryshimeve në mjedis, dhe
- rritja e kompleksitetit të mjedisit.

Ndërmarrjet bashkëkohore hoteliere në Kosovë, ballafaqohen me shumë sfida siç janë; ndikimi i globalizimit me dimenzionet e tyre ekonomike, kulturore dhe politike.

Zhvillimi i sistemeve të komunikimit, rritja e mobilitetit të njerëzve si rezultat i kërkesave të tyre për destinacione të reja si dhe interesi për natyrën e pastër, e bën tregun turistik shumë konkurent. Ndryshimet që vijnë nga ky treg si dhe ndikimi i faktorëve të mjedisit më të gjerë, e determinojnë sjelljen e ndërmarrjeve hoteliere, ndërsa suksesi i tyre kushtëzohet nga aftësitë e menaxhmentit që duhet t'i përgjigjet kërkesave të tregut. Në këtë drejtim, hotelieria si pjesë e turizmit në Kosovë ballafaqohet me trendet e reja të tregut turistik por në të njëjtën kohë edhe me pengesat e shumta që dalin nga dobësitë e sistemit të saj ekonomik, politik dhe arsimor. Koncepti i turizmit të deritanishëm e vuri theksin mbi turizmin lokal dhe kapaciteteve të vendosjes lokale. Kosova nuk ishte një nga destinacionet atraktive për turistët e huaj.

Rruga më e mirë për ti paraprijë të ardhmes është njohja e situatës aktuale. Në marrjen e vendimeve për të ardhmen e ndërmarrjeve hoteliere, menaxhmenti i saj duhet dhënë tri përgjigjet në pyetjet kryesore:⁹⁰

- Ku jemi tani?
- Ku ne dëshirojmë të jemi?
- Si ne do të arrijmë atje ku dëshirojmë?

Midis tyre, menaxherët e hotelierisë duhet të përdorin qasjen strategjike për të promovuar dhe zhvilluar ofertën e hotelit në përputhje me interesat dhe pritjet e turistëve modern. Për këtë qëllim, ata duhet të njohin mjedisin e jashtëm në të cilin ata veprojnë, për të monitoruar, analizuar dhe parashikuar ndryshimet që ndodhin në mënyrë të përhershme në faktorët e mjedisit të biznesit kombëtar dhe ndërkombëtar.

Para se gjithash duhet të shikohet ndikimi i trendeve të faktorëve të jashtëm, siç janë: ekonomia, politika, legjislativi, trendet sociale, demografia, ekologjia, teknologjia, konkurrenca, etj. Përveç ndikimit të mjedisit të jashtëm i cili përbëhet nga faktorët siç janë: menaxhimi, marketingu, financat, asortimenti dhe cilësia e shërbimeve, nëpunësit, IT sistemi dhe përdorimi i tij për rezervime dhe promovimi i ofertës.

2. KARAKTERISTIKAT KRYESORE TË MJEDISIT AFARIST NË KOSOVË

Si rezultat i zhvillimeve të shumta politike në territorin e Kosovës në dy dekadat e fundit, mjedisi i biznesit të këtij vendi është përballur me sfida të rëndësishme, kryesisht vështirësi në të gjithë sistemin socio-ekonomik, duke përfshirë turizmin dhe hotelierinë. Mund të thuhet se nga aspekti i turizmit, Kosova është bashkuar në mënyrë të konsiderueshme në tregun e turizmit, kryesisht si rezultat i rritjes së trafikut joadekuat. Si një destinacion i mundshëm turistik, ajo fillon të zhvillohet duke ndërmarrë aktivitete për ndërtimin dhe modernizimin e rrjetit rrugor, si dhe ndërtimin e një baze materiale për turizmin, me theks në ndërmarrjet e hotelierisë dhe të akomodimit.

Sot, turizmi, dhe brenda kornizës së saj, menaxherët e hotelierisë po përpiqen të tërheqin vëmendjen e publikut turistik ndërkombëtar pavarësisht nga mjedisi i paqëndrueshëm dhe i dinamik në të cilin ata veprojnë. Qëllimi i tyre kryesor është të sigurojnë rritjen dhe zhvillimin e biznesit të tyre, nëpërmjet përdorimit turistik të vlerave që ata posedojnë.

Në veçanti në zhvillimin e turizmit është rajoni i bjeshkëve të nemura, si dhe malet e Sharrit, vlerat e të cilave lejojnë valorizimin e turizmit gjatë gjithë vitit. Me bukuritë e saj natyrore, tarraca malore, kullota, mjedisi ekologjikisht i pastër ofron mundësi ideale për organizimin e të gjitha llojeve të sporteve dimërore, si dhe për aktivitete të ndryshme si shëtitje, hiking, ekskursione, kampe si pjesë e sporteve verore.

Karakteristikat gjeomorfologjike të terrenit malor, lumenjëve malore, luginat, kanionet dhe shpellat krijojnë mundësi për alpinizëm, piknike dhe lloje të ndryshme të sporteve dimërore.

Përveç atraksioneve natyrore, Kosova gjithashtu ka një trashëgimi të pasur kulturore që e bën vendin më tërheqës për vizitorët e huaj. Trashëgimia materiale e krijuar nga qytetërimet e lashta në epokën e re është pjesë e trashëgimisë kulturore të botës. Ajo përbëhet nga zona arkeologjike, monumentet, parqe natyrore, galeri arti, arkiva fotografike dhe filmike, muze, kulla, monumente fetare dhe shtëpi popullore, në rrugët me kalldrëm dhe burime.

Përveç muzeve popullore, Kosova ka shumë koleksione të objekteve dhe vendbanimeve arkeologjike që datojnë nga neolitit. Edhe pse këto vlera gjenden në tërë territorin e Kosovës duhet të vënë mënjane qytetin e Prizrenit që është i njohur si një vend unik në Ballkan me vlerat e trashëgimisë kulturore, qytetërimeve dhe feve. Falë pozicionit të saj

⁹⁰ Kume, Vasilika, Menaxhimi Strategjik (teori, koncepte, zabtime), Tiranë 2007.

të favorshëm gjeografik, shumë kultura që kanë lënë shenjë e tyre gjatë historisë, janë të ndërthurura në të. Numri më i madh i monumenteve të të gjitha kohërave është muzeu i quajtur "Muzeu i Qytetit, një muze i hapur dhe "Dubrovniku në Ballkan".

Në Kosovë, një numër i ngjarjeve kulturore janë organizuar në qytete të ndryshme. Këto aktivitete janë të organizuara kryesisht nga shoqëria civile dhe operatorët kulturorë që kanë për qëllim tërheqjen e turistëve vendas dhe të huaj.

Një nga ngjarjet më me ndikim që organizohet çdo vit është festivali i filmave dokumentarë Dokufestit në Prizren. Sipas statistikave të festivalit, rreth 10,000 njerëz kanë marrë pjesë në vitin 2013, ku 23%⁹¹ e të ftuarve ishin vizitorë të huaj. Huluntimi i kryer nga Instituti GAP gjatë edicionit të dhjetë (2011) tregon se ndikimi ekonomik i Dokufestit në BPV ishte shprehur në milionë € 3.1, ndërsa ky numër pritet të jetë 21.900.000 € gjatë katër viteve të ardhshme. Aktorët e drejtpërdrejtë që kanë përfitime nga ky festival në qytet kanë bizneset lokale, të tilla si bare, hotele, restorante dhe agjencitë e udhëtimit, bankat dhe kompanitë e telekomunikacionit.

Green Fest është një festival muzikor që tërheq vëmendjen tek audiencat nga e gjithë Ballkani dhe është veçanërisht interesante për të rinjtë. Kjo është një nga manifestimet e rralla kulturore në pjesën veriore të Kosovës, me qendër në Mitrovicë, e cila mund t'u ofrohet vizitorëve të huaj dhe që në të njëjtën kohë ka qenë një festival shumë i suksesshëm. Gjithashtu, Kosova mund t'u paraqesë turistëve edhe nëpërmjet festivalit në park i cili synon të promovojë artet, natyrën dhe turizmin në rajonin e Pejës, dhe festivalit të filmit të animuar Anibar, i cili me promovimin e tij gjithashtu kontribuon në mënyrë të konsiderueshme në promovimin e vlerave kulturore.

Turneu i Kosovës është një tjetër tërheqje turistike që përdoret çiklizmi për të promovuar trashëgiminë kulturore dhe natyrore të Kosovës. Numri i pjesëmarrësve vendas dhe të huaj në këtë ngjarje rritet vit pas viti.

Përkundër vlerave natyrore dhe kulturore që Kosova ka në dispozicion, ekziston një sërë faktorësh që përbëjnë mjedisin e biznesit të Kosovës dhe që përcaktojnë funksionimin e industrisë hoteliere. Faktorët kryesorë përmes të cilave mund të analizohet dhe vlerësohet:⁹²

- Gjendja e potencialit energjetik
- Politika fiskale
- Kushte financiare
- Infrastruktura e komunikacionit
- Sistemi i drejtësisë dhe legjislativ

Gjendja e potencialit energjetik – Sipas Raportit të Progresit të KE-së për Kosovën në vitin 2010, identifikohen problemet themelore të klimës së biznesit në Kosovë. Problemi më i rëndësishëm është paqëndrueshmëria në furnizimin me energji elektrike dhe ujë, gjë që është vendimtare për të gjitha subjektet afariste, duke përfshirë ndërmarrjet hoteliere dhe turistike⁹³. Sektori i energjisë, me disa përmirësime të vogla, pothuajse mbeti i pandryshuar dhe i paqëndrueshëm. Energjia është një nga faktorët kryesorë që ndikojnë në numrin e ulët të investimeve në sektorin e prodhimit (ku nevoja e saj është më e madhe) krahas gjithë sektorët e tjerë.

Infrastruktura e trafikut – Ekzistimi i rreth 7,500 km rrugë në Kosovë, ku 650 km janë rrugë urbane, 1,300 km rrugë rajonale dhe 5,600 km të ashtuquajtura rrugë lokale, tregon se nuk ka infrastrukturë të mirë të zhvilluar e që plotëson standardet evropiane, megjithëse Kosova ka vendndodhjen e mirë gjeografike. Infrastruktura e tillë e bën të vështirë transportimin e lëndëve të para, produkteve dhe njerëzve, për shkak të cilësisë joadekuate dhe madje edhe të rrugëve të reja.

Politika fiskale – Pas një periudhe të gjatë presioni dhe kërkesash nga subjektet afariste përmes Odës Ekonomike të Kosovës në drejtim të reformimit të politikës fiskale, qeveria ka vendosur të ndryshojë normat e taksave. Përveç kësaj, Ligji për Administratën Tatimore dhe Procedurat janë ndryshuar dhe plotësuar si një element shtesë për të krijuar një mjedis më të favorshëm afarist. Këto ndryshime kanë krijuar një sistem të favorshëm tatimor që përmban norma tatimore të reduktuara.

Tatimi mbi të ardhurat e korporatave është ulur në 10% dhe tatimi mbi të ardhurat personale konsiderohet tatimi më i ulët në krahasim me vendet e tjera në rajon. Brenda politikës fiskale, ka gjithashtu një reduktim të normave doganore. Kështu, norma doganore është 0% dmth. ekziston një përjashtim doganor për importin e mallrave kapitale dhe importin e produkteve bujqësore. Ligji mbi Administratën Tatimore dhe Procedurat, përveç pjesës tjetër, do të mundësojë gjatë ekzekutimit të detyrimeve tatimore shlyerjen e borxhit kryesor në lidhje me ripagimin e gjobave.

Kushtet financiare – Kushtet financiare nuk krijojnë një mjedis të favorshëm për zhvillimin e shpejtë të ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme si rezultat i qasjes së kufizuar në financa. Megjithëse, sipas parashikimeve të

⁹¹ Instituti GAP, Ndikimi ekonomik i Dokufest, 2011

⁹² Oda Ekonomike e Kosovës, "Ecuritë Ekonomike dhe Ambienti për Biznes në Republikën e Kosovës 2008", Departamenti për Analiza Ekonomike & Dialog Social, Prishtinë Maj 2009.

⁹³ Komisioni Evropian, "Raporti i Progresit 2010 për Kosovën", Bruksel, 9 nëntor 2010, SEC (2010) 1329

ekspertëve ekonomikë, në vitin 2012, normat e interesit duhet të fillojnë si rezultat i konkurrencës në bankë, megjithatë kjo nuk ndodhi në praktikë. Kriza financiare globale është reflektuar edhe në Kosovë, kështu që në të ardhmen, ndërmarrjet në Kosovë mund të përballen me më shumë vështirësi në rast se kanë nevojë për burime financiare nga bankat tregtare. Prandaj, ndërmarrjet e Kosovës ende përballen me kushte të pafavorshme për të marrë mbështetje për zhvillimin e bizneseve të tyre.

Sistemi ligjor dhe legjislacionit – Sistemi ligjor dhe legjislacioni krijojnë një atmosferë të sundimit të pamjaftueshëm të ligjit që prek të gjithë qytetarët e Kosovës. Përkundër miratimit të shumicës së ligjeve të zbatuara në përputhje me standardet dhe kërkesat e europiane, megjithatë, ky sektor konsiderohet si i dobët, i brishtë, joefikas dhe i pamjaftueshëm profesional në trajtimin e rasteve të kontestuara. Në vitin 2012, është arritur progres në fushën e legjislacionit, me miratimin e Ligjit për marrëdhënie pune.⁹⁴

Megjithatë, numri i rasteve të pazgjidhura penale dhe civile ka qenë i lartë për një kohë të gjatë. Vonesa në zgjidhjen e rasteve, dhe në veçanti mungesa e zbatimit të ligjit në përputhje me legjislacionin aktual, është pengesa kryesore për zhvillimin e vërtetë dhe normal të aktiviteteve ekonomike dhe tërheqjen e investitorëve potencial në Kosovë.

Megjithatë, përmirësime të konsiderueshme janë bërë në aktivitetet e regjistrimit të biznesit ligjor në vitet e fundit. Sot, ndërmarrjet e vogla dhe të mesme mund të regjistrohen përmes sisteme online në komunat përkatëse, të krijuara me mbështetjen e Bankës Botërore dhe Komisionit Evropian. Agjencia për Regjistrimin e Bizneseve në Kosovë (ARBK) kryen regjistrimin e biznesit në internet, aplikimin për një numër fiskal, vlerësimin e taksave dhe licencat për eksport-import për ndërmarrjet e vogla.

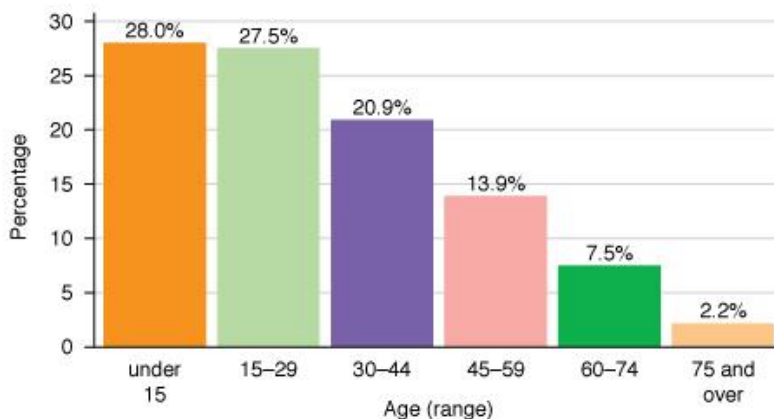
Ndryshimet pozitive në periudhën e kaluar ndikojnë në reduktimin e nivelit të informalitetit në sektorin e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme dhe përmirësimin e marrëdhënieve ndërmjet komunitetit të biznesit dhe shtetit. Gjatë viteve të fundit, ka pasur rritje të ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme në Kosovë. Të ardhurat tatimore po rriten si rezultat i një norme më të ulët tatimore, zgjerimi i bazës tatimore, një riorganizim më i mirë dhe më efikas i procesit të mbledhjes së taksave dhe një nivel i caktuar përmirësimi në zbatimin e ligjit.

Megjithatë, roli i sektorit privat, sidomos i ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme, është relativisht i dobët. Megjithatë, Kosova është ende në një fazë të tranzicionit në të cilën ndërmarrësia dhe krijimi i ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme pritet të ketë një rol të rëndësishëm në rrugën drejt një ekonomie moderne të tregut në tregun e lirë, si rezultat, dhe të rritjes dhe zhvillimit ekonomik. Kosova vuan nga një çekuilibër i pagesave ku importet dominojnë ndjeshëm kundrejt eksporteve. Kjo është kryesisht për faktin se ndërmarrjet e vogla dhe të mesme në Kosovë nuk janë konkurruese në nivel ndërkombëtar.

Eksportet e dobëta për ndërmarrjet e vogla vazhdojnë të pengojnë kontributin e ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme në BPV, krijimin e vendeve të punës dhe rritjen ekonomike. Për shkak të mjedisit jo të favorshëm për biznesin dhe kulturën krijuese të ndërmarrësisë, Kosova nuk ka parë një rritje të konsiderueshme në firmat inovative që do të mundësonin krijimin e vendeve të reja të punës. Mbi 50% e të gjitha ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme që operojnë në sektorin e tregut karakterizohen nga investime të vogla dhe joproduktive.

Nga ana tjetër, analiza e strukturës së moshës së popullsisë tregon përfundimin se Kosova ka një popullatë të re që është një burim i mirë i personelit profesional në ndërmarrjet hoteliere.

Grafiku 1: Struktura e moshës së trashëgimisë në Kosovë

© Encyclopædia Britannica, Inc.

Burim: <https://www.britannica.com/place/Kosovo>

⁹⁴ UNDP, "Zhvillimi dhe tranzicioni", Botim i revistës Zhvillimi i sektorit privat nr 3, Prishtinë 2007

3. PROBLEMET E ZHVILLIMIT TË NDËRMARRJEVE HOTELIERE NË KOSOVË

Ndërmarrjet e vogla dhe të mesme që mbizotërojnë në hotelierin e Kosovës po përballen me pengesa të shumta të paraqitura nga mjedisi i biznesit, duke përfshirë rregulla të ndërlikuara dhe joefikase, vështirësi në qasjen në financa, njohuri dhe teknologji, si dhe vështirësi në shitjen e ofertave në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar të tregut. Edhe pse disa prej këtyre problemeve janë trashëguar nga e kaluara, shumë prej tyre janë rezultat i një pasigurie të vazhdueshme që mbizotëron në Kosovë që nga viti 1999.

Nga shumë studime të kryera nga institucione dhe organizata të ndryshme mbi problemet që industria e hotelierisë përballen si pengesa kryesore, mund të vërehet: konkurrenca e pandershme, korrupsioni, tatimi, ekonomia informale dhe shërbimet publike. Në përgjithësi, renditja e barrierave me të cilat përballen ndërmarrjet në Kosovë nuk ka ndryshuar në mënyrë dramatike gjatë viteve. Në fakt, edhe sot këto çështje paraqesin një sfidë për qeverinë e Kosovës dhe shoqërinë në tërësi.

Tabela 1: Pengesat në zhvillimin e ndërmarrjeve

Konkurrenca jolojale	78
Korrupsioni	76
Ekonomia joformale	73
Shërbimet publike	70
Taksa të larta	69
Rrugët dhe komunikimi	64
Evazioni fiskal	62
Konkurrencë e fortë	60
Mbingarkesë administrative	58
Mangësit në legjislacion	58
Vonesa në pagesë	54
Qaske në financa	44
Mangësia e kërkesës	44
Mungesa e informacioneve të biznesit	39
Kapacitet e pamjaftueshme	28
Pajisje dhe lënda e parë	27
Njohja e punonjësve	13
Aftësitë e menaxhimit	8

Burimi: UNDP, "Zhvillimi i sektorit privat"

Sipërmarrësit në Kosovë mendojnë se pengesat kryesore janë ata që i referohen mjedisit të jashtëm, kurse ata që i referohen mjedisit të brendshëm, d.m.th resurset njerëzore dhe kapacitetet sipërmarrëse janë pengesa dytësore. Përveç këtyre problemeve mund të numërojmë edhe disa probleme të tjera që janë të pranishme para objekteve hoteliere:⁹⁵

- Organizimi i dobët i mbajtësve të politikave turistike në nivel kombëtar. Rregullimi i aktivitetit turistik kryhet nga Divizioni i Turizmit në kuadër të Ministrisë së Tregtisë dhe Industrisë, i themeluar në vitin 2014. në të cilën janë angazhuar vetëm katër persona,
- Mungesa e strategjisë kombëtare për zhvillimin e turizmit,
- Lidhja e dobët e ofertës turistike në një produkt turistik atraktiv,
- Mungesa e strategjisë afatgjatë për zhvillimin socio-ekonomik,
- Mungesa e planit hapësinor në Kosovë,
- Kosova nuk ka ndërtuar imazhin e saj të turizmit,
- Mungesa e infrastrukturës moderne rrugore dhe hekurudhave operacionale,
- Probleme në lidhje me mungesën e rrjetit të transmetimit cilësor dhe të shpërndarjes së energjisë elektrike,
- Probleme me furnizimin me ujë, trajtimin e ujrave të zeza dhe impiantet e trajtimit të mbeturinave,
- Cilësia e pamjaftueshme e rrjetit të internetit,
- Trajnim i dobët i stafit për menaxhimin dhe nënvlerësimin e sistemit të menaxhimit në hotelet dhe ndërmarrjet turistike në Kosovë,
- Shkatërrimi i natyrës dhe qendrave urbane nga ndërtimet e paligjshme,
- Mungesa e kanaleve të shitjes dhe bashkëpunimi i ofertuesve,

⁹⁵ Ministria e Mjedisit të Kosovës, Raporti Mjedisor për Zhvillimin e Turizmit, Prishtinë, 2004.

- Ekzistenca e të ashtuquajturit "treg gri",
- Interes i dobët i investitorëve për shkak të mungesës së pronësisë së kontesteve të tokës, mundësive të investimit dhe kategorizimit të tyre.

4. NDIKIMI I POLITIKAVE QEVERTARE MBI ZHVILLIMIN E NDËRMARRJEVE HOTELIERE NË KOSOVË

Suksesi i ndërmarrjeve hoteliere qëndron në aftësinë e tyre për të ofruar produkte dhe shërbime që kërkohen nga tregu, me çmime të pranueshme dhe me synimin për të nxjerrë fitime. Mësimet e nxjerra nga 50 vitet e fundit mbështetin fuqimisht tezën se përpjekjet e qeverive për të siguruar suksesin e kompanive duke ndërhyrë drejtpërdrejtë në administrimin e tyre, ose duke manipuluar konkurrencën ndërmjet ndërmarrjeve me metodën e grushtit të hekurt, rrallëherë në mos kurrë prodhojnë rezultate optimale. Veç kësaj, politikat që ideohen për vendosjen e një klime të mirë biznesi, mund të ndihmojnë në ndërtimin e një kuadri bazë që u ofron ndërmarrjeve mundësitë maksimale për sukses.

5. POLITIKA E TAKSAVE

Taksat janë të domosdoshme për rritjen e të ardhurave publike të cilat pastaj janë të nevojshme për qeverinë që të financojnë operacionet e tyre dhe t'u garantojnë shtetasve sigurinë dhe shërbimet e tjera bazë. Megjithatë, praktikrat dhe politikat tatimore joefikase, diskriminuese dhe tepër rënduese, mund të dekurajojnë pagimin me vullnet të lirë të taksave nga ana e tatimpaguesve. Kjo gjë ul nivelin e të ardhurave tatimore, rrit tundimin për korrupsion publik dhe i josh disa kompani që të përshtaten me praktikrat jotransparente dhe joefikase për fshehjen e transaksioneve "jashtë regjistrave".

Thjeshtim i taksës mbi të ardhurat. Tatimi i thjeshtuar ndihmon në sheshimin e fushës së lojës midis kompanive, inkurajon pagimin e vullnetshëm të taksave, ndihmon kompanitë të parashikojnë kostot më mirë dhe të bëjnë projeksione më të sakta financiare, si dhe nga ana tjetër e bën më të lehtë mbledhjen e taksave. Në përgjithësi, një sistem më i drejtë dhe më i thjeshtë me nivele të ulëta tatimore që nuk diskriminon kompanitë, është baza më e mirë për tërheqjen e IHD-së dhe zhvillimin e ndërmarrjeve.

Taksat e sheshta. Një mënyrë e thjeshtimit të tatimit është eliminimi i tatimit progresiv dhe adoptimi i një "takse të sheshtë", domethënë një nivel të vetëm për taksat mbi fitimin dhe të ardhurat. Kjo masë mund të aplikohet në rrethana të caktuara dhe për një periudhë kohe, si një prelud ndaj një kthimi të mundshëm të tatimit progresiv. Shumë vende të Evropës Lindore, përfshi Rusinë dhe Sllovakinë, e kanë aplikuar me sukses taksën e sheshtë. Të ardhurat u rriten me tërheqjen e tatimpaguesve shtesë nga ekonomia informale dhe nëpërmjet rritjes ekonomike.

Estonia ishte ndër të parat vende në Evropën Lindore që aplikoi lëvizjen e Taksës së Sheshtë, duke kaluar në taksën e sheshtë në 1994. Taksa e sheshtë është në thelb një taksë e vetme e përbashkët për të ardhurat e kompanive dhe personale, me idenë që thjeshtësia e sistemit ia bën qeverisë më të lehtë që të mbyllë shtigjet dhe të ndjekë penalisht shmangësit, duke rritur motivimin e tyre që të prodhojnë ose të fitojnë më tepër, sepse tatimi marxhinal mbi ta mbetet konstant. Ulja e nivelit të tatimit e bën evazionin më pak tundes.

Zbritja e ri-investimeve. Suksesi i qeverisë estoneze në tërheqjen e IHD-së ishte kryesisht falë një politike novatore sipas të cilës fitimet që ri-investohen në kompani, nuk janë objekt tatimi. Përveç se ul barrën e përgjithshme tatimore, kjo politikë është një inkurajim pozitiv për kompanitë që të zgjerojnë ndërmarrjet e tyre dhe rrjedhimisht të shtohen vendet e punës.

6. POLITIKAT E PUNËSIMIT DHE FLEKSIBILITETI I TREGUT TË PUNËS

Fleksibiliteti i tregut të punës është jetik për garantimin e përdorimit maksimal të kapitalit njerëzor. Një studim së fundmi i kryer për Bankën Botërore doli në përfundimin se, sa më fleksibël të jetë tregu i punës në ekonominë vendëse në krahasim relativ me vendin e origjinës së investuesit, aq më të shumta janë gjasat për investime në këtë vend.

Fleksibiliteti i tregut të punës është veçanërisht i rëndësishëm për vendin tonë pasi që po ndjekim një politikë privatizimi. Kompanitë që po blejnë ndërmarrjet shtetërore shpesh po e pakësojnë numrin e punëtorëve për ta bërë ndërmarrjen më efikase dhe fitimprurës. Një treg pune fleksibël duhet të përthithë punëtorë të rinj. Kompanitë duhet të jenë në gjendje të punësojnë punëtorë me orar të shkurtuar, punëtorë sezonale, punëtorë me më shumë se një punë dhe punëtorë me kontratë. Kur kjo është e pamundur, rezultati mund të jetë rritja e papunësisë dhe zhvendosja e punëtorëve drejt ekonomisë informale.

Elementët kryesorë të një tregu pune fleksibël në rastin e Kosovës janë:

- a. Më tepër liri për të vendosur për fuqinë punëtorë në përputhje me nevojat e ndërmarrjeve hoteliere që është një pjesë e rëndësishme e përmirësimit të klimës së biznesit në vend.

b. Mundësi për punëtorët që të punojnë orë shtesë. Legjislacioni mund të ndalojë punëdhënësit që të detyrojnë punëtorët të punojnë orë shtesë, por u lejon punëtorëve të bëjnë një gjë të tillë me dëshirë, në shkëmbim të një kompensimi shtesë si për shembull (1.5 herë për njësi) për orët shtesë. Ligje të kësaj natyre u mundësojnë kompanive që të përdorin fuqinë punëtore më me fleksibilitet dhe njëkohësisht punëtorët të mbeten të kënaqur. Ky lloj fleksibiliteti është veçanërisht vendimtar për ndërmarrjet e vogla dhe të Mesme të cilave u duhet të operojnë me shumë efikasitet për të mbijetuar.

c. Liria për të punësuar punëtorë me kontratë, të përkohshëm apo me orar të shkurtuar. Ndërmarrjet hoteliere shpesh kanë nevojë për punëtorë sezonale ose në varësi të projekteve. Ato duhet të jenë në gjendje të punësojnë punëtorë për të përmbushur nevojat specifike.

Investimet në infrastrukturë

Cilësia e infrastrukturës së një vendi – rrugët, rrjetet e transportit, rrjetet e shpërndarjes së shërbimeve, ujësjellësit, rrjetet e telekomunikacioneve, punët dhe shërbimet publike, sistemit doganor dhe sistemi arsimor – është vendimtare për tërheqjen e investimeve të huaja dhe ndërmarrjeve të vogla dhe të Mesme të sapoformuara. Siç theksonte edhe OECD: “Infrastruktura e mirë tërheq investimet duke lidhur ndërmarrjet me konsumatorët dhe furnitorët, duke zgjeruar kështu përmasat e tregut”⁹⁶.

Qeveria e Kosovës duhet të vazhdojë të investojë para nga buxheti për të ndërtuar rrugë nacionale dhe lokale, për të siguruar energji elektrike dhe ujë pa ndërprerje si dhe duke siguruar kushte tjera urbanistike dhe infrastrukturale për qasje të lehtë në lokacionet për biznes. Veç investimeve nga buxheti për këto qëllime organet qeveritare mund të krijojnë partneritetin publiko-privat për investime në infrastrukturë dhe për dhënie të shërbimeve publike.

Infrastruktura Ligjore

Parashikimi i një rrethine ligjore dhe rregullative të qartë është çështje kritike për zhvillimin ekonomik të Kosovës. Kjo rrethinë, si komponentë kyçe e kornizës së ligjit mbi ndërmarrjet luan rol kritik në qasjen e ndërmarrjeve ndaj burimeve të jashtme të financimit. Qëllimi fundamental i ligjit mbi ndërmarrjet është që t’iu ofrojë subjekteve komerciale një parashikim të arsyeshëm mbi efektet e ligjeve ndaj aksioneve të tyre, dhe deri diku edhe me burime të sakta informatash. Sa i përket qasjes ndaj burimeve të jashtme të financimit, bankave, investitorëve dhe ndërmarrësve, kërkohet që informatat lidhur me interesat pronësore, kërkesat e kreditorëve dhe entiteteve të biznesit të jenë në dispozicion dhe të besueshme. Këto standarde do të sigurojnë besim dhe siguri më të madhe për bankat gjatë transaksioneve financiare me ndërmarrjet.

Njësoj sikur edhe në transaksionet e vendeve tjera, ligjet dhe rregulloret kyçe të cilat më së shumti kanë ndikim të drejtpërdrejtë në burimet e jashtme të financimit dhe kërkohen më së shumti, përfshijnë: Kolateralin (si për pasurinë e luajtshme ashtu edhe të paluajtshme), dhe formimin e regjistrave të kolateralit; Bankrotimin; Pronën; Rregulloret mbi institucionet financiare; Regjistrimin e bizneseve dhe Kontabilitetin. Me përjashtim të problemit të pronës/tokës, shumica e rregulloreve bazike prej të cilave varet financimi i ndërmarrjeve të vogla dhe të mesme ose janë të krijuara ose u jipet prioritet. Sidoqoftë, zbrazëtitat juridike ende ekzistojnë.

7. KONKLUZIONE

Kosova është territor kryesisht malor, e cila karakterizohet me burime të pasura natyrore që krijojnë mundësitë për zhvillimin e një numri të llojeve alternative të turizmit. Përveç kësaj është klima e favorshme dhe flora dhe fauna e pasur dhe e larmishme. Vlerat natyrore janë një nga atributet më të rëndësishme të ofertës turistike të Kosovës. Në kuadër të këtyre vlerave më të rëndësishme është qyteti i Pejës, që është regjioni i tretë i Bjeshkëve të Nemuna, të njohura ndryshe si Alpet Shqiptare. Në vitin 2013 u shpall Park Kombëtar nga Kuvendi i Republikës së Kosovës.

Në veçanti në zhvillimin e turizmit është rajoni i bjeshkëve të nemura, si dhe malet e Sharrit, vlerat e të cilave lejojnë valorizimin e turizmit gjatë gjithë vitit. Me bukuritë e saj natyrore, tarraca malore, kullota, mjedisi ekologjikisht i pastër ofron mundësi ideale për organizimin e të gjitha llojeve të sporteve dimërore, si dhe për aktivitete të ndryshme si shëtitje, hiking, ekskursionet, kampe si pjesë e sporteve verore.

Karakteristikat gjeomorfologjike të terrenit malor, lumenjëve malore, luginat, kanionet dhe shpellat krijojnë mundësi për alpinizëm, piknike dhe lloje të ndryshme të sporteve dimërore.

Kosova është e mbushur me burime ujore si ujëvarat, liqenet malore dhe burimet shëruese, ndërtimin e qendrave të trajtimit, banjot dhe qendrat spa, qendrat rekreative dhe qendrat për përgatitjen e atletëve në lartësi. Këto mundësi paraqesin një cilësi të re për modernizimin e atyre ekzistuese, si dhe ndërtimin e kapaciteteve të reja moderne të akomodimit.

Përveç atraksioneve natyrore, Kosova gjithashtu ka një trashëgimi të pasur kulturore që e bën vendin më tërheqës për vizitorët e huaj. Trashëgimia materiale e krijuar nga qytetërimet e lashta në epokën e re është pjesë e

⁹⁶ OECD, “Një Politikë Kuadër për Investimet: Projekt-parathënia, Lista dhe Shënime Paraprake” (OECD 25-27 tetor 2005), <http://www.oecd.org/dataoecd/10/55/35488787.pdf>

trashëgimisë kulturore të botës. Ajo përbëhet nga zona arkeologjike, monumentet, parqe natyrore, galeri arti, arkiva fotografike dhe filmike, muze, kulla, monumente fetare dhe shtëpi popullore, në rrugët me kalldrëm dhe burime.

LITERATURA

- Ansof, I., & Simonceska, L. (2013). Menaxhimi, Fakulteti i Turizmit dhe Mikpritjes, Ohër
- Bogeti, S. A., Ā orĀ'evi, D., & Dragan, Ā. (2016). The analysis of quality aspects in development of competitiveness of domestic hotel enterprises. *International Journal" Advanced Quality"*, 44(2), 1-6.
- Instituti GAP (2011). Ndikimi ekonomik i Dokufest
- Komisioni Evropian (2010). "Raporti i Progresit 2010 për Kosovën", Bruksel, 9 nëntor 2010, SEC 1329
- Kume, V. (2007). Menaxhimi Strategjik (teori, koncepte, zabtime), Tiranë
- Nyurenberger, L. B., Shchetinina, N. A., & Kiselev, S. P. (2019). MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF HOTEL ENTERPRISES BASED ON INNOVATION. In *Scientific research of the SCO countries: synergy and integration* (pp. 43-46).
- Nikolskaya, E. Y., Kovaleva, N. I., Uspenskaya, M. E., Makshakova, N. I., Lysoivanenko, E. N., & Lebedev, K. A. (2018). Innovative quality improvements in hotel services.
- Oda Ekonomike e Kosovës (2009). "Ecuritë Ekonomike dhe Ambienti për Biznes në Republikën e Kosovës 2008", Departamenti për Analiza Ekonomike & Dialog Social, Prishtinë
- OECD (2005). "Një Politikë Kuadër për Investimet: Projekt-parathënia, Lista dhe Shënime Paraprake" (OECD 25-27 tetor 2005), <http://www.oecd.org/dataoecd/10/55/35488787.pdf>
- UNDP (2007). "Zhvillimi dhe tranzicioni", Botim i revistës Zhvillimi i sektorit privat nr 3, Prishtinë 2007
- Zaitseva, N. A., Larionova, A. A., Mekush, G. E., Mayorova, A. N., & Povorina, E. V. (2016). Methodological aspects of the financial justification of development strategies of hotel industry enterprises. *International Electronic Journal of Mathematics Education*, 11(7), 2559-2570.